

אז הבענו

דגשי הסברה לפעולה החינוכית לחגי ומועדי ישראל בצה"ל

חנוכה

רקע כללי ותולדות החג

מלחמת המכבים הייתה מקור הזדהות **ברעיון הציוני** עוד קודם לקום המדינה. אתוס **גבורת המכבים** היה למופת עבור התנועה הציונית **במאבק להקמת בית לאומי** ודמותם הייתה השראה עבור היישוב העברי וקהילות ישראל בתפוצות. בשל המקום המיוחד של המכבים בתודעה הציונית, קיבל גם חנוכה מעמד מיוחד. בעשור הראשון של המאה ה-20 נערכו בראשון לציון וביפו תהלוכות של תלמידי בתי ספר שנשאו לפידים, ובהמשך תלמידי "גימנסיה הרצליה" ערכו בחנוכה עליה לאיזור מודיעין, בה סברו שקבורים החשמונאים. החל משנת 1944 הנהיגה תנועת "מכבי" את מירוץ הפיד, אשר יוצא ממודיעין ומגיע למקומות שונים ברחבי הארץ. תהלוכות לפידים ואירועים דומים קיימים לאורך כל הציונות עד ימינו אנו.

מימיו הראשונים של צה"ל הונהגו בו סיורים **בעקבות המכבים** כחלק מחיזוק אהבת המולדת ותחושת השייכות לעם ולמדינה. תוך הדגשת מקומם של חיילי צה"ל כממשיכיהם בשרשרת הדורות.

חג החנוכה הוא חג יהודי הנחגג במשך שמונה ימים בין התאריכים כ"ה בכסלו - ג' בטבת, החג נקבע לציון ניצחון מרד החשמונאים ועל חנוכת המקדש ונס פח השמן, כמפורט להלן:

בבסיסו של החג עומד **מרד החשמונאים** (שמכונים גם "המכבים")¹ בשלטון היווני-סלווקי שהתרחש במהלך ימי בית המקדש השני (שנת 164 לפנה"ס). החשמונאים נלחמו על עצמאותו של היישוב היהודי בארץ ועל ביטולן של הגזרות האנטי-דתיות שהוטלו עליו. בסופו של המרד הצליחו החשמונאים לייסד **מדינה עצמאית** שהתקיימה עד לכיבוש הרומי, לבטל את גזרות הדת ולטהר את בית המקדש שבירושלים [להרחבה ראה נספח: תקציר סיפורו של החג].

מקור שם החג מלשון חנוכת המזבח או המקדש שנערכה בכ"ה בכסלו, לאחר הניצחון שהביא לחידוש העבודה בבית המקדש ובכללה להדלקה מחודשת של **מנורת שבעת הקנים**, אשר הפכה למרכיב מרכזי **בסמלי החג**.

1 החשמונאים, כונו גם "מכבים". כינוי זה הוסבר בספר יוסיפון כראשי תיבות של הקריאה "מי כמוך באלים" [האות יו"ד מציינת את שם האל-ל]; ובמקומות אחרים כ-"מקבים" מלשון מקבת, שהייתה כלי נשק בו השתמשו המקבים נגד אויביהם ולפי סברה אחרת אף שימשה ככינויו של יהודה מנהיג המרד.

מנהגי החג, מצוותיו וסמליו

החנוכה: בחנוכה שמונה קנים ושמש, ובכל יום מימות החג מדליקים בה מספר נרות כמספר היום בחג.

סביבון: בחנוכה נהוג לשחק בסביבון. בסביבונים שבחוץ לארץ חקוקות האותיות נגה"ש שמשמעותן - "נס גדול היה שם", ואילו בישראל "נס גדול היה פה".

הדלקת נרות חנוכה: לאחר הכרעת היוונים ושחרור המקדש, המכבים ביקשו לחזור ולקיים את סדר היום הנהוג בו הכולל הדלקת נרות במנורת שבעת הקנים. הדלקת נרות בחנוכה הפכה לסמל הניצחון והודיה על נס פך השמן.

אכילת מאכלי שמן (סופגניות, לביבות): נוהגים בחנוכה לאכול מאכלים המטוגנים בשמן על מנת להזכיר את סיפור נס פך השמן.

1. במסמך זה ניתנת התייחסות לעיקרי המנהגים, המצוות, והסמלים של החג. בעם היהודי ובחברה הישראלית ניתן למצוא דרכים נוספות לציון החג.

מסרים מרכזיים בפעולה החינוכית

גבורת הרוח - ערכי השליחות ודבקות במשימה וחתימה לניצחון בחנוכה

גבורתם של המכבים ונחישותם, אשר התבטאו בלחימתם העזה והאמיצה בכוחות אויב עדיפים, ליוו את זיכרון העם במהלך שנותיו הארוכות בגלות וניסיונותיו לשוב לארץ-ישראל. **חג החנוכה מסמל את גבורת הרוח**, ומדגיש את הצורך לצאת בעת פקודה להגן על העם היהודי בכל דור ודור, ולא להתייאש גם מול כוחות גדולים וחזקים.

חג החנוכה מסמל את גבורת הרוח, ומדגיש את הצורך לצאת בעת פקודה להגן על העם היהודי בכל דור ודור

לצבא האימפריה היוונית-סלווקית הייתה עדיפות צבאית מבחינת סד"כ, אמל"ח וכו', אבל רוח הלחימה של המכבים, לצד הצלחתם להתלכד אל מול משימה משותפת היטו את הכף לצידם, והם ניצחו במאבק שארך למעלה מעשרים שנה.

בסיפורי גבורה רבים שנקשרו בחג (סיפור אלעזר הכורע תחת הפיל, פרוץ המרד במודיעין, סיפור יהודית ועוד) מודגשת גבורת הרוח שבאה לידי ביטוי במחויבות, בשליחות, ודבקות במשימה - כמפתח לניצחון.

בפעולה החינוכית בצה"ל יש להדגיש כי בימים ההם היו אלו המכבים אשר ביטאו במעשיהם את ערך השליחות כשהיו נכונים לתרום כל שביכולתם "להגנת המדינה, אזרחיה ותושביה" ובזמן הזה עלינו לפעול למען מימוש ייעודו של צה"ל: להגן על המדינה, להבטיח את קיומה ואם צריך אז - לנצח במלחמה.

בפעולה החינוכית בצה"ל יש להדגיש את מקומו של מרד המכבים כאירוע משמעותי בתולדות העם היהודי אשר בכוחו ללמד על מקומו של מימוש ערך השליחות וערך דבקות במשימה וחתימה לניצחון בהכרעת המערכה.

בימים ההם בזמן הזה - ערך אהבת המולדת ונאמנות למדינה בחנוכה

המסרים, הערכים והמנהגים הקשורים אל חג החנוכה מלווים את העם היהודי לאורך מאות בשנים. אותם גורמים וערכים שהובילו את המכבים ליציאה לקרב למען הריבונות הישראלית והעצמאות הרוחנית באים לידי ביטוי גם בימינו. הקשר ההיסטורי אל ארץ ישראל מופיע בספר מקבים א (פרק טו) בדבריו של שמעון החשמונאי: **"לא ארץ זרה לקחנו ולא קניין זרים כבשנו, כי אם נחלת אבותינו שנקרעה מעלינו ביד אויבינו"**. גבורת המכבים ובני דורם עודדה את רוחם של היהודים בגולה, הציתה את מחשבתם של אבות הציונות והחלוצים ופיעמה בליבם של לוחמי צה"ל במערכות ישראל השונות. סיפור החנוכה המועבר מדור לדור מדגיש את חשיבותו של זיכרון העבר המשותף המשפיע על רוח ההווה.

בפעולה החינוכית בצה"ל יש להדגיש שאהבת המולדת שהביעו המכבים ונאמנותם לעמם וערכיו, הינם מודל למימוש ערך 'אהבת המולדת ונאמנות למדינה': ביסוד השירות בצה"ל עומדות אהבת המולדת והמחויבות והמסירות למדינת ישראל - מדינה דמוקרטית והמהווה בית לאומי לעם היהודי - לאזרחיה ולתושביה.

סיורי "בעקבות המכבים" הנערכים באזורים שונים ברחבי הארץ מהווים הזדמנות להדגיש את הקשר העמוק שלנו כחיילים בצה"ל לארץ-ישראל - נופיה, מורשתה ותושביה - ולחזק את תחושת השייכות והשליחות לצה"ל במדינה יהודית ודמוקרטית.

גבורת המכבים ובני דורם עודדה את רוחם של היהודים בגולה, הציתה את מחשבתם של אבות הציונות והחלוצים ופיעמה בליבם של לוחמי צה"ל במערכות ישראל השונות. סיפור החנוכה מדגיש את חשיבותו של זיכרון העבר המשותף המשפיע על רוח ההווה

מסרים מרכזיים בפעולה החינוכית/אנונה המשך >>

וכלנו אור איתן - ערך הרעות בחנוכה

ביציאתם למרד הראו המכבים ערבות ההדדית ולקחו אחריות על גורלו של העם. בהתלכדות המשותפת בקרבות ובמוכנות להיחלץ לעזרת האחרים עד כדי חירוף הנפש מימשו המכבים בפועל את ערך הרעות.

בנוסף, שנים לאחר אירועי חנוכה, הסתאבה ממלכתם של המכבים ונאלצה להתמודד עם מחלוקות וויכוחים פנימיים עזים. ויכוחים אלו הביאו לנפילתה של הממלכה החשמונאית, לכיבוש רומי ולבסוף לחורבן בית המקדש.

נצחון המכבים מחד ונפילת ממלכתם בהמשך מאידך, מדגישים את מקומה וחשיבותה של האחדות לחוסן של העם והמדינה.

סיפור החנוכה וגבורת המכבים מצוין באופן נרחב על-ידי יהודים מכל העולם בני עדות, עמדות, דעות ותפיסות עולם שונות, ומהווה גורם מאחד לחלקים השונים בעם.

בצה"ל, ההתכנסות להדלקת נרות חנוכה מהווה הזמנות פיקודית להדגיש את המשותף והמלכד ביחידה ואת חשיבותה של האחדות: גם ביחידה הצבאית, חוסן היחידה כרוך באחדות שבין הפרטים שמרכיבים אותה. כל אחד מביא את מגוון יכולותיו וכוחותיו האישיים ותורם ליחידה בה הוא משרת, וכל יחידה תורמת להצלחה הכללית, כמאמר השיר "כל אחד הוא אור קטן, וכולנו אור איתן".

בפעולה החינוכית בצה"ל יש להדגיש שבצבא משרתים מגוון חלקי החברה הישראלית השותפים יחד למימוש ייעודו של צה"ל, ותחושות השייכות וההזדהות לצד חובת העמידה במשימה לאור ערכי צה"ל של כל אחד מן המשרתים צריכות להתבטא בעמידתו במשימות היומיומיות "מתוך אחווה ומסירות לחבריו לשירות, וייחלץ תמיד לעזרתם כשהם זקוקים לו או תלויים בו" (ערך הרעות ברוח צה"ל).

ההתכנסות להדלקת נרות חנוכה מהווה הזמנות פיקודית להדגיש את המשותף והמלכד ביחידה ואת חשיבותה של האחדות

נספח: נקודות מידע חשובות

המפקד/ת, כחלק מהיערכות להעברת פעולה חינוכית בנושא חגי ישראל מוצגות לך להלן סוגיות הסברתיות העשויות לעלות על ידי המשתתפים ותשובות הצבא במענה ההסברתי אליהן.

? האם בעיסוק החינוכי בציון החג בהדלקת החנוכיות אין מימד של כפייה דתית? מצד שני, האם בהתייחסות למנהגים ולמצוות כפולקלור ותרבות אין משום פגיעה בערכים דתיים?

! חג החנוכה הינו חלק מהמורשת היהודית, ולכן מצויין בצה"ל, צבאה של מדינת ישראל, מדינה יהודית ודמוקרטית. בעיסוק החינוכי בצבא בנושא זהות ותודעה יהודית אנו לא עוסקים במימד הפרטי של ציון החג על ידי המשרתים, אלא בערכים הבאים לידי ביטוי בסיפור החג ובמנהגיו. בשל כך, ההתייחסות להדלקת הנרות תדגיש את מרכיבי הרעות והשליחות שמשמעותיות בעשייה הצבאית לאור ערכי צה"ל.

? האם הדגשת גבורת הרוח והשפעתה על הנצחון מול כוחות עוֹדֵפִים לא עלולה להביא לשאננות ופגיעה במוכנות לחירום והעשייה הבטחונית?

! בעקרונות המלחמה וערכי צה"ל מודגשת גבורת הרוח של החיילים כמרכיב משמעותי לניצחון. כך, בעקרונות המלחמה של צה"ל נאמר כי "רוח הלחימה הכרחית לצבא קטן" (עקרונות המלחמה של צה"ל) והערך הראשון בין שוים' ברוח צה"ל הוא ערך "דבקות במשימה וחתירה לניצחון" בו מודגשות הנחישות והתבונה לצד אומץ הלב. גם בסיפור המאבק בין המכבים לאויביהם, ניתן לראות כי גבורת הרוח של החשמונאים באה לידי ביטוי במאמצים ממשיים ובסיכון עצמי למען הנצחון בקרב. "היתרון האנושי" הוא מרכיב מכריע בשדה הקרב, ויש לטפח אותו כחלק מכלל ההכנות והאימונים ליום פקודה.

? מאבקם של המכבים נועד, בין היתר, להחזיר את עבודת המקדש, וניתן לפרש את מאבקם כמלחמת דת. מה הרלוונטיות של מלחמה שכזו לצבאה של מדינה יהודית ודמוקרטית?

! הפעולה החינוכית בצה"ל תדגיש את המאחד והמלכד, ויש להדגיש את מרכיבי הלחימה שמעוררים תחושת שייכות והזדהות אצל משתתפים רבים. מלחמת המכבים ביקשה את החזרת העבודה בבית המקדש כחלק מהדרישה להשיב את הריבונות והעצמאות של העם היהודי בארצו. בית המקדש שימש כמרכז לאומי ורוחני, בו שכן בית הדין העליון ("הסנהדרין"). בהסברה בצה"ל יש להתמקד בהיות בית המקדש מרכז רוח לאומי שהיווה סמל לעצמאות הלאומית, התרבותית והדתית לאורך הדורות, ולהדגיש את הדימיון שבין לחימתם אז למאמץ הבטחוני של כלל יחידות צה"ל היום למימוש המטרה - "להגן על קיומה של מדינת ישראל ועל עצמאותה".

נספח: מקצת סיפור התנועה

בשנת 332 לפנה"ס נכבשו חופיו של הים התיכון על-ידי אלכסנדר מוקדון ובכך החלה בארץ-ישראל תקופת השלטון היווני שאפשר לכל העמים ובתוכם היהודים לחיות על פי אמונתם. לאחר מותו של אלכסנדר מוקדון עברה ארץ-ישראל בין ידיהם של יורשיו בסדרה של מלחמות שכונו "המלחמות הסוריות". במלחמה הסורית החמישית (195-202 לפנה"ס) עברה ארץ-ישראל לידי הסלווקים שמרכזם בסוריה.

בשנת 175 לפנה"ס עלה לשלטון בסוריה אנטיוכוס הרביעי (אפיפאנס) שפעל להשלטת תרבות יוון על ממלכתו ובכך פגע בחופש האמונה של היהודים וגזר עליהם שורה של גזירות אנטי-דתיות קשות שהקשו עליהם לשמור את מצוות דתם. בספר מקבים ב נזכר כי בבית המקדש הופסקה עבודת הכהנים והוצבו בו פסלים, ועל היהודים כולם נאסר קיום ברית מילה וציון השבתות והחגים כהלכה ונמנעה גם השמירה על כשרות המאכלים. בספרות חז"ל מציין גם האיסור ללמוד תורה והחובה להביא את הכלה בליל הכלולות אל המפקד היווני של אותה הגזרה.

כנגד צעדיו אלה, התעורר מרד שהובל על-יד משפחת החשמונאים, אשר כונו גם "מכבים". כינוי זה הוסבר בספר יוסיפון כראשי תיבות של הקריאה "מי כמוך באלים" [האות יו"ד מציינת את שם הא-ל]; ובמקומות אחרים כ-"מקבים" מלשון מקבת, שהייתה כלי נשק בו השתמשו המקבים נגד אויביהם ולפי סברה אחרת אף שימשה ככינויו של יהודה מנהיג המרד.

מנהיגי המרד הצליחו לגייס לצדם חלק גדול מתושבי האזור תוך שהם מדגישים את צדקת הדרך, הנאמנות להיסטוריה היהודית וגבורתה של הרוח אל מול החומר. על אף שהמורדים נאלצו להתמודד עם צבא סדיר, מאומן, גדול וחזק, הצליחו המכבים לנצח בשורה של קרבות תוך שימוש ביוזמה, תחבולה ודבקות במשימה. לבסוף הצליחו לייסד שלטון עצמאי בארץ ישראל ששרד עד לכיבוש הרומי.

עם שחרור המקדש, המכבים ביקשו לחזור לקיים את סדר היום הקבוע בו. לפי תיאור המופיע במדרש הם מצאו את המנורה שבורה, תיקנו אותה או התקינו מנורה אחרת, וחזרו להדליקה כנדרש. בתלמוד הבבלי מתואר שכשבאו המכבים להדליק את המנורה הם מצאו במקדש פך (מיכל) שמן טהור שהכיל כמות שמן שמספיקה רק ליום אחד כאשר בפועל הספיק השמן להדליק את הנרות במשך שמונה ימים, אז הגיעה אספקה של שמן זית טהור המתאים להדלקת המנורה. אירוע זה הוא המכונה "נס פך השמן".